

РЕЦЕНЗІЯ
професора кафедри аграрного, земельного
та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
доктора юридичних наук, професора ГАФУРОВОЇ Олени Вікторівни
на дисертацію ДУДАШ Мирослави Георгіївни на тему:
«Правове регулювання стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність обраної теми. В умовах повномасштабної війни відбувається подальша деградація сільських територій, яка проявляється у поглибленні демографічної кризи, збільшенні трудової міграції та безробіття сільського населення. Зростання кількості безробітних значною мірою пов'язане із закриттям підприємств, які працювали у сільській місцевості. Так, за офіційними даними тільки у 2022 році кількість великих підприємств зменшилася на 20 % у сільському господарстві та на 15 % у харчовій промисловості, середніх – на 20 % та 11 % відповідно, малих – на 32 % та 27 % відповідно (Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням КМУ від 15 листопада 2024 р. № 1163). Одним із шляхів вирішення цієї проблеми може стати створення дієвого механізму правового регулювання стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях як передумови забезпечення зайнятості населення, подолання депопуляції села, зміцнення фінансової спроможності територіальних громад та досягнення цілей сталого розвитку. При цьому, слід звернути увагу на необхідність комплексного підходу до вирішення означеної проблематики, розширюючи можливості для суб'єктів господарювання не тільки у виробничій сфері, а й у сфері переробки, обслуговування тощо. У контексті зазначеного не викликає сумніву актуальність обраної М. Г. Дудаш теми дисертаційного дослідження.

Значимість тематики дисертаційного дослідження підвищується, враховуючи те, що воно проведено згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України в межах виконання цільових комплексних програм у розрізі бюджетної теми «Правове забезпечення агроекологічного розвитку України в воєнний та післявоєнний періоди» (номер державної реєстрації 0124U001202).

Обґрунтованість наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни. Дисертація М. Г. Дудаш є оригінальною науково-дослідною працею, яка характеризується належним теоретичним рівнем та містить нові наукові результати, що становлять науковий інтерес та мають практичне значення.

Обґрунтованість дослідження визначається, насамперед, джерельною базою, яка налічує 270 найменувань. Науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали напрацювання вітчизняних учених у сфері аграрного, земельного та інших галузей права. Комплексний характер дослідження зумовив використання наукового доробку представників економічної та соціологічної наук. Емпіричною основою роботи стало законодавство України, ЄС та країн-членів (Польща, Німеччина, Франція, Швеція, країни Балтії), зокрема стратегічні плани, що розробляються ними в рамках спільної сільськогосподарської політики. Останнє є особливо важливим в умовах гармонізації національного законодавства із вимогами ЄС.

Аналіз структури, змісту та наукових результатів рецензованої роботи свідчить про те, що визначені відповідно до мети завдання дослідження, М. Г. Дудаш в цілому вирішила. Дисертація є самостійним, комплексним і завершеним науковим дослідженням, проведеним з доктринальних позицій аграрного права.

Методологічним підґрунтям, яке дозволило виконати повний системний аналіз наведених здобувачкою джерел, досягнути мети дисертаційного дослідження і сформулювати власні наукові висновки та пропозиції, стали наступні методи наукового пізнання: філософський (діалектичний), загальнонаукові (формально-логічний, метод аналізу та синтезу) та спеціально-наукові (історико-правовий, порівняльно правовий, формально-юридичний).

Тема дисертації та її зміст є узгодженими. Дисертація М. Г. Дудаш складається з анотації, вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Така структура дозволила здобувачці послідовно підійти до розкриття проблематики роботи.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що виконана робота є першим у юридичній науці України комплексним дослідженням правового регулювання стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях, у межах якого обґрунтовано стимулювання як самостійний напрям державного впливу, що реалізується в системі державного регулювання та виступає інструментом реалізації державної політики у сфері розвитку підприємництва, і має відмінну правову природу порівняно з державною підтримкою підприємництва.

Повнота викладу одержаних результатів. Результати дослідження М. Г. Дудаш було оприлюднено на 7 міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, а також висвітлені у статті у науковому виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Scopus, 2 статтях у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України.

Висновки, пропозиції та рекомендації, що містяться у дисертації мають теоретичне та практичне значення і можуть бути використаними у: науково-дослідній діяльності – для подальших наукових досліджень в галузі аграрного права; нормотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства про стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях; правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності реалізації аграрного законодавства в зазначеній сфері; навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін, зокрема «Аграрне право», «Правові проблеми сталого розвитку сільських територій», а також при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури із цих дисциплін.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікованою науковою працею, в якій містяться науково обґрунтовані висновки та рекомендації, сформульовані авторкою для публічного захисту. У дисертації не виявлено будь-яких проявів академічної недоброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Водночас, дисертація М. Г. Дудаш містить окремі дискусійні положення або ж такі, що потребують додаткової аргументації. Серед них можна назвати наступні:

1. Визначаючи правову природу стимулювання розвитку підприємництва, а також поняття «стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях» (с. 19), авторка згадує «інших суб'єктів відповідних правовідносин». По-перше, вбачається некоректним посилатися на «відповідні правовідносини», адже здобувачка розглядає вищевказані правові конструкції через систему правових, організаційних, економічних та інституційних механізмів (заходів). По-друге, хотілось би почути від дисертантки, які саме суб'єкти маються на увазі.

2. Потребує додаткового обґрунтування виділення четвертого («етап зниження ефективності правового регулювання стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях (2010–2014 рр.)») та п'ятого («євроінтеграційний етап розвитку законодавства про стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях (з 2015 р. і дотепер)») етапів розвитку законодавства України про стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях (с. 20). Так, характеризуючи четвертий етап, дисертантка звертається до аналізу положень Податкового кодексу України, зазначаючи, що «фермерські господарства фактично були прирівняні до інших суб'єктів аграрного сектору без збереження окремих спеціалізованих податкових переваг. Це призвело до скорочення обсягу податкових стимулів, які раніше використовувалися як інструмент підтримки малого підприємництва на сільських територіях» (с. 74). Відповідно, залишається не зрозумілим, які саме податкові пільги мали фермерські господарства до прийняття Податкового кодексу України? Крім того, які ще зміни у законодавстві дозволяють стверджувати про зниження ефективності правового регулювання в зазначеній сфері? Щодо п'ятого етапу, то авторка згадує про прийняття у 2020 році Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (с. 75), не посилаючись на конкретні норми, які, на її думку, стимулюють розвиток підприємництва на селі.

3. На с. 88 дисертантка пропонує розуміти «інституційне забезпечення стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях як діяльність держави, місцевого самоврядування, інших учасників правовідносин стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях з утворення нових та/або посилення спроможності (у т. ч. шляхом реорганізації) існуючих інституцій, як формальних, так і неформальних, з загальною метою вдосконалення регулювання відповідних правовідносин у цілому чи в окремих частинах». У зв'язку з чим виникають наступні запитання: 1) що розуміє авторка під правовідносинами стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях; 2) як реорганізація може «посилити спроможність існуючих інституцій»; 3) яким чином «посилення спроможності» відповідних інституцій дозволить вдосконалити регулювання вказаних правовідносин? До того ж доволі спірною уявляється класифікація суб'єктів, які здійснюють «інституційне забезпечення» у зазначеній сфері на формальні і неформальні інституції (с. 86).

4. З одного боку здобувачка стверджує, що нею вперше «сформовано адаптовану до умов децентралізації та післявоєнного відновлення систему принципів правового регулювання стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях (прогнозованість, ефективність, прозорість, комплексність, паритет інтересів, диференційованість)» (с. 20), з іншого – вона зазначає, що їх «орієнтовний перелік може бути сформульований, виходячи з аналізу законодавства про **державну підтримку** сільського господарства, норм щодо **державної підтримки** окремих організаційно-правових форм господарювання на селі, а також положень законодавства про **державну підтримку** підприємництва загалом» (с. 44). Враховуючи зазначене, виникає питання, наскільки ці принципи є унікальними, характерними тільки для правовідносин у сфері стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях або ж якою мірою вони відрізняються від принципів державної підтримки суб'єктів господарювання на селі.

5. Необхідно, на наш погляд, звернути увагу на **термінологічний апарат** дисертаційного дослідження. Зазначене стосується, насамперед, визначення кола суб'єктів підприємництва, які здійснюють свою діяльність на сільських територіях. Адже поряд із поняттям «суб'єкти підприємництва» (с. 40–41), авторка застосовує такі терміни, як «аграрні суб'єкти» (с. 56),

«суб'єкти агробізнесу» (с. 45, 67), «суб'єкти аграрного сектору» (с. 74), «аграрії» (с. 78) тощо, не розкриваючи їхнього змісту. На наш погляд, уявляється неприпустимим вживання у дисертаційному дослідженні таких категорій, як «інституції громадянського суспільства» (с. 39), «установи розвитку підприємництва» (с. 42), «виробництво специфічної районованої продукції», «розвиток народних художніх і мистецьких промислів» (с. 127), без розкриття їхнього змісту або приведення у відповідність із законодавством. Достатньо поверхневим вбачається аналіз аграрно-правової доктрини, а також законодавства для наведення авторського визначення поняття «сільська територія» (с. 30).

Слід зазначити, що вказані зауваження принципово не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження М. Г. Дудаш. Дисертація характеризується єдністю змісту, цільовою спрямованістю та є особистим внеском авторки в аграрно-правову науку.

Оцінка оформлення дисертації. Дисертація оформлена відповідно до встановлених вимог, для її тексту характерний формально-логічний спосіб викладання матеріалу. Робота відрізняється смисловою завершеністю, цілісністю та єдністю змісту.

Загальний висновок. Враховуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що дисертація М. Г. Дудаш на тему: «Правове регулювання стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях» є комплексною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні й практичні положення, що розкривають поставлені наукові завдання. Вона відповідає спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Дудаш Мирослава Георгіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Рецензент професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор юридичних наук, професор Олена ГАФУРОВА